

Як відомо, наявність розвинених систем соціального захисту є фундаментальним компонентом і відмінною особливістю європейської моделі ринкового господарства. Відповідні інститути виконують важливу роль у послабленні соціальної напруги, що виникає в результаті демографічних і економічних змін.

У роботах дослідників з проблем європейської соціальної моделі (М. Каргалова, Т. Яригіна та ін.) наводяться чисельні приклади того, як у разі руйнування системи соціального захисту і соціальних інститутів держави, значно зростає активність екстремістських груп. Якщо поглянути на більшість «гарячих точок» Європи, то стане очевидним, що вони з'являються там, де уряди не можуть впоратися з гострими соціальними проблемами і, в першу чергу, забезпечити соціальний захист населення. У поєднанні з іншими чинниками – кризовими явищами в економіці, безробіттям, поляризацією доходів, поглибленням соціальних і економічних дисбалансів і негативними наслідками глобалізації – сама ситуація провокує зіткнення різних інтересів, які набувають форми політичної, релігійної і національної конфронтації [Див., напр.: 1].

На перший погляд може здатися, що в національних системах соціального захисту країн Європейського союзу більше відмінностей, ніж схожих ознак, оскільки кожна держава йшла своїм шляхом при формуванні соціальної політики. Разом з тим, можливою є їх типологізація, що допомагає краще вивчити досвід європейських країн і застосувати його в українських умовах. У науковій літературі під моделлю соціального захисту розуміють принципи організації і функціонування програм соціального забезпечення, що склалися. Згідно зі звітом Європейської комісії 1995 року, у країнах Європейського Союзу домінують чотири основні моделі: континентальна, англосакська, скандинавська і південно-європейська.

Континентальна модель, яку інакше називають бісмарківською, встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту і тривалістю професійної діяльності. В її основі лежить соціальне страхування, послуги якого фінансуються в основному за рахунок внесків страхувальників. Головні принципи цієї моделі були закладені в Німеччині наприкінці XIX ст. канцлером О. Бісмарком, який заклав основи прогресивного для того часу соціального законодавства, що надалі послужило зразком для інших індустріальних держав. Саме тоді були створені три галузі соціального страхування, що існують в Німеччині дотепер: страхування по старості та інвалідності, по хворобі і від нещасних випадків на виробництві. Основні принципи даної моделі властиві також Австрії, Франції, країнам Бенілюксу.

Один з базових її принципів – професійна солідарність, яка передбачає існування страхових фондів, керованих на паритетних засадах

найнятими робітниками і підприємцями. Фонди акумулюють соціальні відрахування із заробітної плати, з яких і здійснюються страхові виплати. Подібні страхові системи, як правило, не фінансуються з державного бюджету – принцип бюджетної універсальності протилежний до цієї моделі соціального забезпечення. Проте в сучасних умовах існування соціальної держави в Європі з її розповсюдженою мережею програм ця модель захисту не завжди ґрунтується лише на даному принципі. Тому для малозабезпечених членів суспільства, що не мають можливості отримувати страхові соціальні виплати з ряду причин (наприклад, через відсутність необхідного страхового стажу), солідарність реалізується через системи соціальної допомоги. В цьому випадку застосовуються допоміжні механізми, які є своєрідними відступами від основної логіки бісмарківської моделі.

Принцип німецької системи соціального захисту полягає в тому, що суспільства в особі свого повноважного представника «соціальної держави» – відповідальне за кожного громадянина незалежно від того, з яких причин той опинився в біді. Одержувачами соціальної допомоги в Німеччині є багатодітні батьки, матері-одиначки, вдови, розлучені з дітьми, інваліди і навіть алкоголіки та наркомани. Серед клієнтів німецької системи соціального захисту 23 % іноземців – вихідців з Африки і Південно-Східної Азії, араби, турки, югослави, албанці та ін. У цілому ж частка іноземців серед населенні складає близько 9 % [2, с. 42].

Безробітними громадянами займається арбайтсамт (управління з працевлаштування).

Згідно з німецьким законодавством, право на соціальну допомогу мають ті, хто її потребує – не лише непрацездатні або такі, що не встигли здобути піврічний стаж, але і ті, хто працює, але чий дохід в перерахунку на одного члена сім'ї менше встановленого прожиткового мінімуму. По допомогі мають право звернутися і пенсіонери з невеликою пенсією.

Таким чином, особливістю даної системи соціального захисту є те, що на допомогу можуть розраховувати не лише особи, які не мають взагалі жодного доходу, але і ті, хто маю недостатній дохід. Слід зауважити, що дана обставина відома не всім німецьким громадянам, оскільки чиновники не схильні до збільшення числа громадян, що розраховують на соціальну допомогу. Водночас деякі громадяни, обізнані про свої права на таку допомогу, не квапляться її отримувати. Так, відомо, що за допомогою звертаються не менше третини осіб, що мають на неї право. Це пояснюється непрестижністю статусу «соціального» в Німеччині.

Менш педантичні в цих питаннях іноземці, які, на відміну від німців, спокійніше ставляться до громадської думки і, як правило, не відмовляються від того, на що їм належить по праву.

Серед основних статей соціальної допомоги, в першу чергу, слід назвати щомісячну допомогу «на життєзабезпечення». Її має вистачати на харчування, предмети гігієни, побуту і особистого вжитку (звичайно, найдешевші). Хворі, особи похилого віку, вагітні, які вже мають допомогу, отримують доплати. «Соціальник» отримує медичну страховку, яка дає право на безкоштовне медобслуговування і безкоштовні (за небагатьма винятками) ліки. Окрім цього, соцзабез оплачує оренду житла і опалення тим, хто його потребує. Електроенергія і телефон не оплачуються, втім встановлюється пільгова абонентна плата за їх користування. Бідні також звільняються від плати за радіо і телевізор. Таким чином, на утримання бездітної подружньої пари німецька держава витрачає понад 1100 євро на місяць.

Сім'ї з дітьми оточені особливою турботою з боку держави. На кожну дитину у віці до двох років (у деяких випадках – до трьох років) мати отримує по 300 євро на місяць. Плюс так звані «дитячі гроші» – ще по 154 євро на кожного з перших трьох дітей і по 179 євро на четвертого і наступних. Ці кошти виділяються до 27 років, якщо «дитина» живе з батьками і не працює (мається на увазі, що вона отримує спочатку середню, а потім і вищу освіту).

Турбота про дітей диференціюється залежно від віку. Для малят безкоштовними є книжки з малюнками, скромний набір іграшок, триколісний велосипед. При зарахуванні дитини до школи виділяються кошти на придбання ранця, зошитів і ручок. Щороку безкоштовно видаються необхідні підручники. Також оплачується спортивна форма – недорого або «секонд хенд». Відпочинок дітей в літньому таборі також є статтею соціального забезпечення. Багатодітні – з трьома і більше дітьми – сім'ї мають право на щорічну безкоштовну путівку для всіх у санаторій або будинок відпочинку [2, с. 42].

Окрім щомісячної допомоги, кожному клієнтові двічі на рік надаються кошти на придбання одягу (зимового і літнього) – від 340 до 420 євро залежно від статі та віку. При першому вселенні в квартиру надається допомога на придбання меблів, електроприладів, постільної білизни, завіс тощо.

Якщо порівняти рівень забезпеченості німецького «соціального» рівнем життя його українського колеги, то, звичайно, це порівняння буде не на користь останнього. Що ж до рівня життя німецьких громадян, то небагато з них, змогли б обходитися сумою соціальної допомоги. Так, кілька років тому німецькі соціологи провели цікавий експеримент, в ході якого групі добровольців, що складалася

з місцевих німців, запропонували два місяці пожити на суму, еквівалентну соціальній допомозі. Майже половина випробовуваних змогла витримати лише один місяць такого життя, коли доводилося рахувати кожен євро. Велика частина тих, що залишилися в експерименті, негативно оцінила суму соціальної допомоги.

Система соціальної допомоги, що діє в Німеччині складалася на матеріальній базі, створеній «економічним дивом» 1950-70-х років. Економіка країни процвітала – низький рівень безробіття, пристойні доходи, податкові надходження до бюджету. Все це збільшувало можливість держави в реалізації соціальної функції.

Що стосується сьогодення, то більше 3 % населення Німеччини продовжують отримувати щомісячну допомогу «на забезпечення життя» та інші соціальні виплати. Витрати на соціальну допомогу – одна з істотних статей німецького бюджету (вони прирівнюються до витрат на оборону або підтримку громадського порядку і безпеки, або на державне управління).

Враховуючи, що багато «соціальників» з метою збереження права на соціальну допомогу, працюють нелегально, держава втрачає понад 100 млрд. євро на рік.

Для виходу з цієї ситуації фахівці, у тому числі економісти, соціологи, психологи, пропонують різні методи стимулювання, покликані залучити одержувачів соціальної допомоги до суспільного виробництва. Державні органи схильні скорочувати, а потім і позбавляти права на допомогу в разі відмови від запропонованої роботи, ретельно перевіряти необхідність допомоги шляхом вивчення умов життя або відстеження даних про реєстрацію автомобілів.

З 1 січня 2003 р. відповідно до ухваленого закону, всіх «соціальників» Німеччини старших 65 років перевели на так зване «базове забезпечення» – своєрідну міні-пенсію. Передбачається, що вона дорівнюватиме колишній соціальній допомозі. Що стосується молоді, то за оцінками соціальних служб, не менше чверті молодих осіб слід залучити до трудових процесів [2, с. 44].

Не зважаючи на обов'язковість соціального страхування, воно реалізується не повною мірою. Причиною цього є існування граничних рівнів заробітної плати, в разі перевищення яких можливе лише добровільне страхування або лімітація відрахувань (відрахування здійснюються лише в межах граничної заробітної плати, а соціальні виплати обчислюються відносно цього рівня).

Таким чином, в основі даної моделі лежить принцип комутативної справедливості, коли величина страхових відрахувань визначається в першу чергу величиною страхових внесків. На момент появи в Німеччині наприкінці ХІХ ст. це відбувалося саме таким чином.

На даний час розвиток системи соціальної допомоги (що вибудовується за принципом допомоги, а не страхування) призводить до розмивання моделі та збільшення частки фіскального фінансування соціального захисту.

У системі соціального захисту Німеччини центральне місце належить соціальному страхуванню. Як і в більшості західноєвропейських країн, система соціального страхування складається з підсистем обов'язкового і приватного страхування. Вони, у свою чергу, охоплюють такі напрями: медичне і пенсійне страхування, страхування інвалідності, безробіття, від нещасних випадків тощо. У німецькій науковій літературі засадничими принципами системи соціального захисту зазвичай називаються наступні положення:

Принцип страхування. Фінансування наданої допомоги здійснюється за рахунок внесків членів страхового об'єднання, які отримують соціальні послуги при настанні страхового випадку. Обсяг цих послуг залежить від розміру індивідуальних внесків (принцип еквівалентності). Вносячи певну частину заробітної плати до фонду страхування, особа має право на отримання коштів (за умови виплати соціальних внесків), обсяг яких співвідноситься з розміром колишньої заробітної плати. Окрім правила еквівалентності, принцип соціального страхування включає також елементи солідарного перерозподілу.

Принцип забезпечення. Соціальна допомога надається незалежно від зроблених раніше внесків і з інших підстав (наприклад, забезпечення державних службовців і жертв війни) та фінансується за рахунок податкових надходжень до бюджету. Одержувачі соціальної допомоги, на яких поширюється цей принцип, як правило, не платили раніше жодних внесків, проте отримали право на неї в результаті особливих заслуг перед державою. Фінансування за рахунок бюджетних коштів безпосередньо залежить від ефективності економіки і стану бюджету та може призводити до перевантаження державних фінансів й інших негативних наслідків. Проте дотримання цього принципу необхідно в тих випадках, коли не можна використовувати принцип страхування.

Принцип допомоги. Необхідну соціальну допомогу може отримати кожен, хто її потребує, в тому випадку, якщо у нього немає можливості самостійно вийти із скрутного становища. Так само, як і принцип соціального забезпечення, даний принцип передбачає фінансування соціальних потреб з державного бюджету. Це означає, що воно більшою мірою залежить від стану бюджету країни і в напружені моменти може призводити до зниження рівня соціального забезпечення. Елементи допомоги – неодмінна частина соціального забезпечення

в економіці ФРН, оскільки принципи страхування і забезпечення не охоплюють всіх можливих страхових ризиків.

Система соціального захисту в Німеччині діє за принципом самоврядності: установи соціального страхування наділені правовою, фінансовою і організаційною незалежністю від інститутів державного управління. Проте це не суперечить необхідності визначення державою правових рамок створення і діяльності страхових інститутів. Крім того, держава стежить за дотриманням законів органами соціального захисту, має право контролювати їх фінансову і комерційну діяльність.

Самоврядність страхових установ Німеччини, що існує понад 100 років, забезпечує більш тісну взаємодію між страхувальником і застрахованим, ніж це може зробити державна система, оскільки управління соціальним страхуванням здійснюється особами, безпосередньо в ньому зацікавленими. З іншого боку, принцип самоврядності сприяє зміцненню соціальної стабільності і солідарності, підтримці соціального партнерства.

Установи соціального страхування в Німеччині мають правовий статус так званих організацій суспільного права, що, на думку німецьких дослідників, якнайповніше відповідає принципу самоврядності і дозволяє враховувати інтереси і можливості всіх соціальних груп. Функціонуючи на основі паритетного представництва застрахованих і працедавців, органи самоврядності тим самим сприяють тіснішій взаємодії обох сторін на основі принципів демократичного і легітимного представлення своїх інтересів. Така організаційно-правова форма виявилася досить ефективною завдяки високому рівню профспілкового руху в країні.

Для системи соціального захисту Німеччини характерною є певна відокремленість установ, що здійснюють соціальне страхування: окремо діють організації з пенсійного забезпечення, забезпечення по хворобі і у зв'язку з нещасними випадками на виробництві. Страхування безробіття не входить в загальну систему соціального захисту і діє в рамках політики сприяння зайнятості населення, якою опікується федеральне відомство з проблем праці. Разом з соціальним страхуванням передбачені механізми допомоги, що надається у випадках, коли всі інші її види вичерпані.

Фінансування системи обов'язкового соціального страхування забезпечується внесками застрахованих осіб найманої праці і працедавців, здійснюється за рахунок загальних податкових надходжень до державного бюджету, а також за рахунок комбінації обох різновидів фінансування. Втім основним його джерелом є страхові внески, що виплачуються порівно як найнятими працівниками, так і працедавцями

і згодом спрямовуються на різні форми страхування: медичне, пенсійне і страхування безробіття. Виняток складає обов'язкове страхування від нещасних випадків, яке фінансується за рахунок внесків працевлагодотворення.

При виникненні в органів соціального страхування фінансової скрути гарантом виконання їх зобов'язань виступає держава. Цей факт відображає визнання особливої ролі органів соціального захисту в підтримці стабільності і соціальної справедливості, як ефективної системи завоювань громадянського суспільства

Література:

1. Канунников А. Гражданское общество и государство в условиях кризиса [Електронний ресурс] / А. Канунников. – Режим доступу: <http://www.lawinrussia.ru/dokladi/2009-03-19/grazhdanskoe-obshchestvo-i-gosudarstvo-v-usloviyah-krizisa.html>.
2. Мадиевский С. Социальная помощь в Германии / С. Мадиевский // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 10. – С. 42 – 44.

УДК 32.303.09:167.7

Польовий М. А., НУ «ОЮА»

ІМІТАЦІЙНО-СИНЕРГЕТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОТЕСТНОЇ АКТИВНОСТІ

В статті розглянуто можливості імітаційно-синергетичного моделювання розгортання протестної політичної активності. Запропоновано авторську модифікацію моделі Дж. Девіса для відображення дисипативного формування протестної активності під час виборчого процесу.

В статье рассмотрены возможности имитационно-синергетического моделирования протестной политической активности. Предложена авторская модификация модели Дж. Дэвиса для отображения диссипативного формирования протестной активности во время избирательного процесса.

Possibilities of imitation-synergetics simulation of protest political activity are considered in the article. Authorial modification of J. Davies model for simulation of dissipative forming of protest activity during an electoral process is offered.

Важливою частиною суспільно-політичної активності можна вважати протестну активність, яку найпростіше визначити як непрофесійну політичну діяльність, тією чи іншою мірою опозиційну правлячій політичній владі. Прояви такої активності, як і певні її коливання відчувуються в сучасному світі достатньо часто, щоб бути визнаними як феномен політичного життя. В той же час можна стверджувати,